

ДОМОВЕТЕ НА ИСТОРИЯТА

Сн. Николай Генов
Худ. оформление: Таня Дечева, Николай Генов

ДОМЪТ КАТО ПРОСТРАНСТВО НА БОЛЕСТТА В РАЗКАЗА НА ГЕОРГИ

СТАМАТОВ „МАЛКИЯТ СОДОМ”

Татяна Ичевска

Пловдивски университет „Паусий Хилендарски”

В центъра на вниманието на настоящия текст е предложената от Георги Стаматов гледна точка към войната (като) болест, която заразява родовата кръв и води до разпада на семейната и национална общност. В хода на наблюденията ще се опитаме да разчетем и своеобразния диалог, който „Малкият Содом” води с разказа „Безумие” на Г. Райчев. И в двата текста ключова роля играе мотивът за завръщането у дома. Ако „Безумие” се полага върху отказаното завръщане у дома, то Стаматовият разказ „Малкият Содом” превръща в изходна точка на повествованието желаното и случило се завръщане при своите.

Ключови думи: война, болест, лудост, грях, наказание, завръщане у дома

In the very center of attention in the present text is a view point, presented by Georgi Stamatov, about war (as) a disease that somehow infects the generic blood and causes the destruction of a given family and nationality. Meanwhile an attempt is made to decode the so called dialogue between “Little Sodom” and “Insanity” by G. Raychev. In the both texts the main motive is that of coming home. Where “Insanity” is based on a refusal to come home, “Little Sodom” by Stamatov makes longing and turning coming home into reality the main topic of the story.

Keywords: war, disease, madness, sin, punishment, coming home

В центъра на вниманието на настоящия текст е предложената от Георги Стаматов гледна точка към войната (като) болест, която заразява родовата кръв и води до разпада на семейната и национална общност. В хода на наблюденията ще се опитаме да разчетем и своеобразния диалог, който „Малкият Содом” води с разказа „Безумие” на Г. Райчев.¹

И в двата текста ключова роля играе мотивът за завръщането у дома. Ако „Безумие” се полага върху отказаното завръщане у дома, то Стаматовият разказ „Малкият Содом” превръща в изходна точка на повествованието желаното и случило се завръщане при своите.

¹ Двата разказа излизат приблизително по едно и също време – за първи път „Безумие” е отпечатан през 1920 г. в сп. „Златорог”, кн. 7 (Райчев 1920). По-късно е включен в книгата на Г. Райчев „Разкази” от 1923 г. Първите части на „Малкият Содом” (1-5) са печатани в сп. „Слънце” през 1920 г., кн. 3 (Стаматов 1920). След това разказът е печатан в сп. „Обществена мисъл”, 1924 г. (Стаматов 1924), а по-късно е включен в „Разкази”, т. 1, 1929 г. (Стаматов 1929).

Героят на Райчев не може и не иска да се завърне у дома, защото, разчел добре знаците на промяната, извършила се с него на фронта, се страхува, че събуденият в душата му звяр би могъл да бъде опасен за неговите близки. В този смисъл той предпочита доброволното изгнаничество в чуждата страна пред дома. От своя страна, Стаматовият Митя Абаров копнее да се върне вкъщи и точно този копнеж му помага да преживее пленничеството в Италия, страданията, униженията. Прибирайки се у дома обаче, той се изправя пред жестоката истина, че домът, към който се е стремил, вече го няма. Родното гнездо е продадено, в близките си Митя вижда непознати, новата къща, в която е принуден да живее, е не дом, а хотел, а сам той – чужденец сред други чужденци. Нещо повече – врагът е станал част не просто от родното пространство, но е въведен като свой и в семейството.

Макар и поставени в различна проблемна ситуация, героите в „Безумие” и в „Малкият Содом” възприемат себе си по аналогичен начин – те се чувстват чужденци. Ако Райчевият герой е чужд сред непознати (в чужда страна), то Митя става чужд сред свои. В новата къща Абаров се усеща гостенин („У дома отива на гости”, „чужд гост”, „гост у дома”, „чужд при баща си”). И двамата не успяват да намерят своето място в света, откъде произтича и тяхната драма. И двамата не могат да подредят хаоса, който ги заобикаля, и отказват да приемат начина на мислене на общността. Така се оказват в затвора на стаята, напразно мъчейки се да сглобят картината на света и собственото си Аз.

Войната дарява и двамата с особен вид свръхзнание – Райчевият герой единствен разчита знаците на смъртта в градчето, а Митя единствен вижда промяната на България и смъртта на някогашните идеали. Това знание обаче се оказва непотребно за останалите. Вместо в сила то се превръща в проклетие за своите притежатели. За общността и двамата са чудни, странни, страшни. Това е и причината, поради която Райчевият герой започва да мисли себе си за „отвъден”, за дошъл от друг свят, а на Митя му се струва, че е паднал от друга планета. Завръщането на Митя в София е представено като своеобразно възкресение, но „възкръсвайки”, той не открива своето щастие, а започва да се чувства като заровен жив в голяма гробница.

И двата разказа непрекъснато проблематизират категориите „здраве” и „болест”. В „Безумие” войната се чете като болест, която поражда телата и душите. Макар и индиректно, същата идея работи и в „Малкият Содом”. Райчевият герой е болен и физически (заради маларията), и психически (непрекъснато е спохождан от халюцинации). За него светът на здравите е светът у дома, при семейството. За разлика

от него Митя, макар и преминал през ада на войната болест, не мисли себе си за болен, за него болни са близките му, болно е обществото, а болестта им е следствие от изгубването/забравянето на предишните идеали и ценности. Парадоксалното в случая е в това, че сам той е характеризирани като болен, като луд от баща си, защото продължава да бъде верен на същите тези идеали. Старият Абаров без колебания изрича диагнозата на болестта, от която страда Митя – синът му мисли за нещата както преди („Гледаш нещата със стари очила”).

Повечето текстове от българската литература, които осмислят войната, показват промяната на завръщащия се от фронта човек – той идва друг, обикновено е болен, а заразата, която носи в себе си, заплашва физическото и моралното здраве на общността. „Малкият Содом” избира различна оптика – променени и болни в гледната точка на Митя ще се окажат тези, които никога не са напускали домовете си. Макар да са били далеч от фронта, от окопите, от вражеските куршуми, близките на Митя са поразени от войната далеч по-фатално, отколкото е поразен воювалият на фронта Митя. Войната е размътила-заразила семейната кръв. Тази взаимно при/виждана у другия болест прекъсва връзките между домашните и Митя, унищожава семейството. Болестта променя изцяло начина на мислене на Абарови, обноските им, външността им. Показателно е, че още на първия обяд Митя вижда близките си изцяло други. В разказа на Стаматов промяната се внушава и посредством мотива за възкресението, за който по-горе се спомена – „възкръсналият” очаква да завари своя свят непроменен, такъв, какъвто го е оставил на гарата при заминаването си на фронта, но вече нищо не е същото. И ако Райчевият герой бяга (в смисъла, че не желае да се върне), защото се бои да не зарази близките си, то Митя иска да избяга от своите, защото се страхува да не заболее от тяхната болест. Неговият избор го прави изгнаник в собствената му страна, в собственото му семейство. И това изгнаничество се оказва по-страшно от годините на плен, защото героят е неразбран и отхвърлен от своите.

Съдбата на Митя обаче до голяма степен е предопределена от направения в миналото избор – да постъпи във Военното училище. За него, от една страна, това е първото доброволно изгнаничество, което го отделя от света на останалите хора. Военната дисциплина заменя в речника на Митя думата „защо” с „трябва”.² Живеейки според това „трябва”, когато се завръща от войната, Митя се изправя пред множество

² Именно по повод на преформатирането на личността в казармата Кирилов ще отбележи, че войникът трябва да „остави настрана” здравия си разум, и особено когато е на фронта, ако иска да го запази здрав (Крылов 2002).

въпроси „защо”, на които или не намира отговор, или отговорът го изненадва и озадачава. Героят не успява да понесе истините за света и семейството си, а това го кара да страда – изолира се от всички, непрекъснато мисли, преминава от апатията до пълното безразличие и избора на смъртта като изход.

От друга страна, годините във Военното училище са своеобразна инициация за Митя, защото там той усвоява основите на „героическата наука” (Крылов 2002). Във Военното училище укрепва и патриотичният дух, в който Митя е възпитан. Изграждайки се като личност, Митя се идентифицира с ценности, идеали и герои, в които се разпознава („България на Ботев, Левски, на Шипка, при Сливница, застанала на Чаталджа пред Цариград”). Заминавайки на фронта, той дори поставя националната кауза над собствения си живот, както поначало се конструира идеологията за ценността на отечеството от Възраждането насетне – поне до войните в началото на ХХ век. Бидейки ѝ верен, Митя е верен на себе си и на неназованата пряко в разказа етноцентрична идеология. Съдържанието на тази кауза го спасява от промяната. Дори и след поражението на България начинът на мислене на Митя продължава да следва формулата: „аз вярвам в”. Оттук започва и конфронтацията със стария Абаров, мисленето на когото се моделира от друга формула – „аз вярвам, че утре” (ще се подпише мирът, България ще стане приятел с Италия, ще е по-добре да се живее в чужбина). Казано по друг начин, Митя продължава да вярва в ценността на Отечеството. Неговата вяра е изцяло насочена към обекта на най-чистите му възжеления. За бащата е важна промяната на обстоятелствата, която ще (пред)определи и вярата му. При него едни ценности безпроблемно се заменят с други, при това с такива, от които би могъл да извлече материална изгода. Старият Абаров забравя идеалния образ на дома и България, конструиран и укрепван от водещата до Първата световна война представа за национална цялост (териториална и духовна) и национално благоденствие. След войната образът на родината бащата вече моделира според новата си идеология за личното благополучие.

Комуникацията в семейство Абарови става невъзможна, защото членовете му не могат да намерят общ език.³ Ако Митя и близките му имат един и същ отговор на въпроса „какво е войната” (окопи – неприятелски войници – разделени семейства – изгубен дом), то изцяло се разминават в прочита си на мира. За семейството му мирът е равен на сдобиване с нов дом, на превръщане на враговете в приятели, на забравяне на

³ В първия вариант на разказа Стаматов използва образа на Вавилон, за да покаже разноречието и неразбирането, които царят в цялата страна след войната (Стаматов 1920: 186).

миналото. За Митя обаче липсата на окопи не означава край на войната, защото врагът продължава да е навсякъде около него, дори в бащиния му дом. Ето защо физическото завръщане вкъщи не води до повторното намиране на дома, а до окончателното му изгубване. Сред своите героят е сам, различен, чужд(енец), враг. Чуждите се чувстват в София у дома, а хора като Митя стават чужди и нежелани.

У Митя изцяло се разбъркват представите за свое и чуждо. Той неусетно пренася войната вкъщи – неслучайно старият Абаров го обвинява, че борави с „понятия на фронта”. Знаците, по които е идентифицирал враговете си в годините на войната – чуждата униформа⁴, чуждия език, същите знаци Митя продължава да разчита край себе си и след нейния край. Затова и отношението му към чужденците остава непроменено. За него те са все още врагове, макар и не в окопите, а в центъра на София. Но ако на фронта е било логично да бъде заобиколен от врагове, сега това му изглежда странно, необяснимо, ужасяващо. Митя не приема не само физическото им присъствие, но и признатите им от държавата привилегии на победители, както и превръщането им в господари на женските сърца и тела, улеснено, разбира се, от поведението на младите българки.⁵

Казармената дисциплина е успяла да пренастрои и зрението на Митя – в чуждия да вижда единствено враг („Догдето са тука – те са наши врагове, не гости. Може би ние на фронта пооглупяхме, но аз тъй мисля и ще мисля”). По силата на този навик, провокиран от безцеремонното държание на френски офицер, героят се преобразява в „тигър”, възвръща се към образа на „звяра” от окопите. По време на войната подобно поведение е било смятано за героично, сега то бива осъдено. Митя е приет не за герой, а за луд, който трябва да бъде затворен и охраняван добре. Ето защо героят е категоричен, че на фронта му е било по-добре – мисълта му е била „светла”, а на душата – „по-леко”. Там, в окопите, е бил сред свои, сред българи. Ако Митя отказва да мисли чуждия според християнската представа за ближния, то старият Абаров припознава италианеца за ближен, за свой изцяло с користни цели. Бъдещият зет е гаранцията му за бъдещо благополучие. За сина обаче това е предателство и лицемерие, което прави от баща му нищожество.

⁴ Военната униформа е знакът на войната в света на мира, „тя е визуалната сянка на войната” в полето на мирния свят (вж. по-подробно Копринаров 2013).

⁵ В първата редакция на разказа всичко това можем да го видим директно заявено: „На Митя му се струва, че този човек се гаври с него, говори: „Е... както виждаш, не само в България влязохме... влязохме във вашите къщи, във вашите спални...” (Стаматов 1920: 189).

В годините на плен онова, което крепи Митя, са спомените за семейството, за родната къща, за градинката, за своята стаичка, за балкона, за раздялата на гарата. Пристигайки в София, той заварва непроменена единствено гарата. Родната къща е продадена заедно със спомените му, самата къща вече е друга – с нови собственици, с ново разпределение на стаите, с нови мебели, без познатите семейни портрети. Неговата стая е празна, опустяла – каквато е и душата му. Затова героят е принуден да признае, че вече няма свой кът, че е осиротял. Особено показателна в случая е употребата на притежателното местоимение „неговата” вместо възвратно притежателното местоимение „своята”: „Митя се качи в неговата стая”. Местоимението подчертава тази двойственост в живота на героя – стаята е едновременно своя, но и чужда.⁶ То подсказва обаче и неизбежната промяна, извършила се с героя – това е стаичката на някогашния мечтател, на бъдещия нов Наполеон, на момчето, чието съществуване е било окръглено и изпълнено със смисъл. Сегашният Митя е вече друг – без мечти, сам, самотен, неразбран, „един жалък Наполеон”, който има единствено своя идеал. Това го кара да си зададе и въпроса „Нима това съм аз?”. В разказа драмата на Митя се внушава и посредством различните думи, с които героят назовава бащиния си дом: родна къща – хотел – болница – затвор. Тези думи съответстват и на промяната в начина, по който семейството вижда Митя: любимият син става гостенин, болен (луд), затворник. С Митя близките се държат като със заразен, който трябва да бъде изолиран и скрит („При него не влизаха, яденето носеха в стаята”).

Завръщайки се, Митя не открива онези черти от характера на баща си, по които би могъл да го идентифицира като същ(ия). За сина старият Абаров е бил Човекът – този, който е организиран хаоса, който е творял (и охранявал) правила и закони, който е въплъщавал мъдростта и добродетелността; този, в когото Митя е искал да се припознае, когато порасне. До войната баща и син споделят общи ценности и идеали – независимост, свобода, народна чест, т.е. идеалите на Ботев и Левски. В тях те се (само)разпознават. Както вече беше казано, след войната поведението на стария Абаров, а и на голяма част от общността, престава да съответства на тези идеали. По думите на Митя баща му е „плюл на всичко”. Ето защо синът се чувства излъган и предаден. С изчезването на вярата в бащата Митя губи и вярата си в Човека. Затова оттук насетне напразно ще се опитва да открие из столичните улици истинския човек.

⁶ Макар във всички редакции на разказа Стаматов да използва местоимението „неговата”, бихме могли само да предполагаме дали този избор все пак не е следствие и от факта, че израствайки с руския език, той така и не научава перфектно българския.

Грижата за себе си (трупането на пари, новата къща, скъпия автомобил, сродяването с богато семейство от чужбина, търсенето на алтернативна родина) при стария Абаров е изместила грижата за общностното благо, изличила е от паметта му старите идеали. Бащата е загърбил българското, зачеркнал е националните идеали. За Митя родната къща е не само мястото, в което се е родил, а метонимия на родината – тя е „парче от България”, „отечество и родина в миниатюр”. Затова да се продаде родният дом, за него е равнозначно на това, да се продаде родината. Старият Абаров не само се опитва да прекъсне връзката си с майката родина, но се отказва и от баща си (портретът му е захвърлен в килера). Стореното от бащата е повод за срама на Митя, който до края не се отказва от своя дядо, респективно от миналото, от неговите ценностни ресурси.

Според стария Абаров обаче не той, а синът му е променен от войната, Митя вече не е самият себе си. В „Малкия Содом” липсва подробен разказ както за детството и юношеството на героя, така и за годините, прекарани на фронта и в плен. Единственото конкретно нещо от миналото, за което си спомня Митя, е мечтата му да влезе в Македония като Наполеон. Тази негова мечта е изцяло свързана с националния проект за териториална цялост, който я разпалва и поддържа. Армията се оказва средството за сбъждане на мечта и проект: Митя постъпва във Военното училище, става юнкер, после офицер, готви се за Генералния щаб. Първата световна война слага край на мечтата, а съдбата му повтаря тази на Наполеон, но за разлика от него Митя се връща жив от своя плен. И макар националното обединение да не се осъществява, героят продължава да милее за родината. Казано с други думи, макар да се отрича от родния си баща, Митя съхранява синовната си свързаност с майка България – за него съществуването му е невъзможно, ако не е част от нейната „плът и кръв”.

Без колебание Митя етикира баща си като „друг” („вие станяхте други”). Другостта в неговата оптика е равна на заразена, на болна кръв, което го кара да си зададе и въпроса има ли у „стария” още „българска кръв”. Митя не иска да приеме бащината кръв, която тече в него, не иска да се примири с участието да е син на Абаров, да носи неговото фамилно име. Драмата му се засилва от осъзнаването на факта, че не би могъл да промени тази част от съществуването си. И макар с думи да се отрича от синовната си свързаност с Абаров, не би могъл да изличи кръвта от вените си. Където и да отиде, винаги – по силата на кръвта – ще продължава да бъде негов син, а срамът от тази кръв ще тегне върху плещите му.

От друга страна, Митя отдавна е разбрал, че не би могъл да живее без корените си – единствено когато е близо до тях, би могъл да диша „с пълни дробове”. Но

бидейки вече заразена, родовата кръв обрича на гибел и него. Митя страда, защото е лишен от способността да се противопостави на ставащото, да спре промяната на близките си и на общността, да спре умирането на България. По думите на Рикьор подобен тип страдание човек усеща като накърняване на интегритета му⁷ (Рикьор 2004: 300).

В отказа от баща си Митя достига до крайност – пожелава си да е сирак. Но давайки си сметка за абсурдността на подобно желание (то задължително предполага смъртта на бащата), Митя избира да отстрани себе си от семейното тяло, защото вече не иска да бъде плът от Абаровата плът.

Различието на Митя от общността е внушено и посредством многократните наративни преходи в разказа. Завръщането на Митя в София, преживяванията му във влака, сливането с красивите гледки, които радват очите му – всичко това е представено с глаголи в сегашно време⁸. Сегашното време сякаш засилва идеята за възкресението на героя, за своеобразното му „новораждане“. Едновременно с това обаче то гради представата, че времето на Митя е различно от времето на другите – Митя е (продължава да е) във времето на висшите ценности, на големите идеали, на универсалните категории, на героиката. В разказа сегашните глаголни форми се използват и тогава, когато, от една страна, Митя вижда надвисналите над България и над българското биване заплахи (позорния мир, който се предлага на родината му, отношението на французина към българската девойка, откриването на снимката на италианския годеник на Оля)⁹, а от друга, когато повторно се докосва до скъпи за него

⁷ За Рикьор страданието се определя преди всичко от намаляването, дори деструкцията на способността за действие, на моженето-да-направиш (Рикьор 2004: 300).

⁸ „Бързият влак **лети** към София. До прозореца на един вагон **стои** облегнат капитан Абаров... Абаров радостно **разглежда** хвърчащи край него ниви, ливади, градини. Окото **не може да се насити** на пръснати надалече в полето села и колиби. Погледът **не спира** на хоризонта. Мислено **отива** по-нататък – там, где то **е** невидима още неговата любимица – хубавица София. Денят **е** обикновен – за него празник. Всичко **е** тържествено, накинчено и той се чуди как може човек да бъде равнодушен към такива гледки... Сън ли **е**? Той **пътува** с български трен, наоколо наша земя, роден говор – безсъдържателен, груб, но свой, по-сладък от мелодичния италиански език. Влакът **засилва, бърза**, сякаш **схваща** нетърпението му. Угнетената душа **се уталожва, прощава** миналото. Отслабналите черти **се проявяват**. Той **диша** свободно, жадно **гълта** българския въздух – **живее**.” (подч. м. – Т.И.) За функциите на наративните преходи в художествения текст вж. по-подробно: Красимира Чакърва. „Към въпроса за наративните преходи в българската художествена проза” (Чакърва 2005: 457-669)

⁹ „Седнал до уединената маса, Митя събра всички вестници и **чете**. Страшен, позорен мир **се готви** за България. Покрай фантастични надежди явно **се долавят** тревожни загатвания. Сърбите **искат** Цариград и Босилеград. А наоколо **е** спокойно.”; „Абаров **се връща** у дома... От една къща излезе французки офицер... На няколко метра пред него стоеше мома в народна носия. Французинът спира до стената. Момата **пламва, извиква и избягва**. Офицерът спокойно **стои**... Кръвта нахлу в главата на Абаров”; „Мина коридора, отиде в спалнята на Оля.... До кревата на масичката – между букети – портрет на италиански офицер. Митя **гледа** и **не вярва**. А отсреща – като жив **стои** снажен момък и нахално **се**

места или предмети¹⁰. Разочарованието му от промяната, станала с тях, се маркира чрез преход от сегашно към минало време.

Както вече отбелязахме, многократно в разказа се появява мотивът за възкресението. Стаматов обаче изцяло се отказва от християнската му трактовка. Възкресението на Исус е свидетелството за това, че човекът не е сирак в света. В този смисъл възкресението е събитието, което има интегрираща сила, то събира и обединява хората. Възкресението предполага промяна – Христос се връща в света, за да го промени, предлагайки му философията на любовта, доброто и милостта. В „Малкият Содом“ възкресението символизира пълната изоставеност и осиротяване на човека. „Възкръсналият“ Митя се оказва изгубен, забравен, безсилен да промени хода на събитията. Неговото завръщане трябва да констатира не знаците на живота и любовта, а на смъртта и омразата – Отечеството е „сборище от гадни хора“, България „се разкапва“, „пропада“, тя е „болен организъм“. Неспособен да спре с делата и думите си болестта, Митя вижда в смъртта единствен изход за себе си – тя е шансът му сам да избегне промяната, да се запази същият, „здрав“, но и да се спаси от самотата. Чувствайки се последен син на някогашна България, Митя избира да остане завинаги свързан с нея, защото не може да приеме новото ѝ „лице“ и „душа“ („Няма да имам нищо общо с нея“). Отказал – прекъснал връзката си със семейството, Митя няма нужда от ритуала на сбогуването (пряко или косвено). В този смисъл бихме могли да кажем, че смъртта за него е и истинското завръщане у дома – при онези, на които е останал верен брат и син и които са му останали верни.

Райчевият герой не би могъл да възкръсне за живота, защото, отъждествявайки се с апокалиптичния звяр, е престанал да вярва в собственото си възкресение. Затова се оказва и напълно победен от болестта. Дарен с шанса за възкресение, Митя Абаров предпочита смъртта, защото вижда край себе си само болни – хора без сърца и памет за билото. За Митя без онова, в което е вярвал (и в което продължава да вярва), за което е живял (и за което продължава да живее), чрез което е осмислял всичките си изпитания, съществуването му ще бъде лишено от смисъл („н а ш а т а България пропада... Моят бог умира, в нови богове не мога да вярвам“). В същото време, свързан кръвно с

усмихва.... Устните **треперят**, веждите **се свиват**... **Не може да дойде** на себе си. **Иде му да крещи, да бие, да се продъни**” (подч. м. – Т.И.).

¹⁰ „Митя **отива** към старата къща. В душата му **се събуждат** изчезнали, забравени картини от детството. Доплака му се... Отдалеч **вижда** отворена пътна врата...Туй е неговото огнище. И те го продадоха“; „Митя **седи** до масата. Пред него – бойният му дневник и писмата на Нина. Два скъпи, тъжни спомена от войната. С каква любов и точност е записвал всеки ден настроението на войниците... Взе писмата, портрета на Нина...”.

умиращия болен национален организъм, Митя осъзнава, че не би могъл да бъде ничий спасител.

Митя би искал да живее в свят, подчинен на приетия от него ред, свят, в който да се чувства сигурен. До и по време на войната за него доброто и злото са били не просто видими, но и лесни за дефиниране. От тази гледна точка злото е било предсказуемо и преодолимо. Когато се завръща от фронта, младият Абаров заварва един изцяло разбъркан свят, в който вече няма и не би могло да има еднозначни дефиниции и роли, което го прави непредсказуем за героя. Митя очаква близките му да са такива, каквито са били, съществуването (национално и лично) да продължи отново както преди, т.е. неизменно. Но нещата вече не се повтарят, а се случват по нов начин. Всичко това взривява битието на героя, който отказва да следва логиката на историята.

В Райчевия разказ „Безумие” започналият в градчето мор се схваща като Божие наказание за извършените от хората грехове. И макар на преден план да е изведен главно мотивът за прелюбодейството, жертва на което става Латинка, в разказа недвусмислено се прокарва идеята за обезумяването на света, резултат от което е и войната. Следвайки нейната логика, поведението на главния герой е показано като симптоматично за всеобщото изгубване на вярата и на ценностните ориентири.

В „Малкият Содом” темата за греховността е подсказана още от заглавието. Името Содом директно насочва към проблема за блудството – телесно и нравствено. Макар да не цитира конкретни библейски текстове, Г. Стаматов гради предствата за човешката блудност на различни равнища в текста.

Митя заминава на фронта с образа на милата, „малка, хубава, девствена като момиче България”, на невинната „хубавица София”, на скромната сестра, на неопитната и чиста любима. Изневярата на Нина е първият сигнал за Митя, че оставеният от него свят е започнал да се променя, но едва след завръщането си с болка и ужас ще види извършилата се с него метаморфоза: Нова България е заприличала на другите „стари блудници в Европа”; веселата, „наконтена и самодоволна” София, подобно на сестра му Оля, е отворила „обятия на неприятеля”; бившата му годеница е станала изцяло покварена и пропаднала жена; повечето българки отвърщат с нежност и целувки на врага. За героя да се оскверни българската жена, означава да се оскверни България, затова той предпочита да види своята сестра мъртва, отколкото съпруга на чужденеца враг. Най-страшното за Митя обаче е това, че народът предоставя доброволно жените си – своята „светая светых”, на враговете победители, потъпквайки по този начин гордостта и достойнството си. Това ще направи и собственият му баща, а

постъпката му ни кара отново да си спомним за случилото се в Содом. Следвайки моралния кодекс на своята общност, библейският Лот оказва гостоприемство на чужденците, като ги приема в дома си. За да запази тяхната чест, той дори е готов да пожертва честта на дъщерите си. За разлика от него, забравяйки изцяло честта си и патриотичния си дълг, старият Абаров дава дъщеря си на неприятеля, посреща го с почести и музика в дома си, като по този начин гарантира безпроблемното си бъдеще.

От друга страна, поведението на бащата на Митя, който без особени угризения разменя идеалите си за натрупани по безскрупулен начин милиони, е показано не като изключение, а като потвърждение на започналото у нас израждане на българското, довело до грубото цинично изнасилване на родината¹¹ (неслучайно дори приятелят на Митя – Рангов, както и ординарецът Иван приемат спокойно направеното от „стария“¹², за това говорят и думите на бащата, че ако той е нечестен, то тогава „цялата София е такава“). Митя отказва да приеме всеобщата поквара, която го заобикаля, ширещото се физическо и нравствено блудство – с пръст сочат Нина, но и собствения му баща, защото между продаващия тялото си и продаващия ценностите си вече няма разлика. Още преди Содом да бъде пометен от огъня и разрушението, грешните содомяни са наказани със слепота, която според тълкуванията на специалистите е не толкова физическа, колкото слепота на ума и чувствата.¹³ Подобна слепота заобикаля и Митя – хората около него не могат да видят и да проумеят драматичните последици от промяната, извършваща се с тях и със страната им. Липсата на идеали, на етични норми, отчуждаването от своето и от Бога са нещата, които разболяват и убиват народа. В този смисъл случващото се у нас е като в древния Содом, но и надхвърлящо го многократно по своите измерения, защото осквернено е българското. Ето защо в разказа на Стаматов животът на праведника Митя се превръща в своеобразно разобличение на греховността на общността.

Ако в Библията праведникът Лот ще бъде спасен от Божието наказание и смъртта, то при Стаматов единственият праведник сам ще потърси в смъртта свое спасение. Италианската „Vaccarolla“, висящият на закачалката шинел на италианеца, портретът му в спалнята на Оля, носещата се из стаите италианска реч – всичко това прави за Митя къщата на баща му не дом, а затвор. Допуснал на фронта да попадне в

¹¹ Изразът е взет от есето „Дядо Йоцо гледа“ на Г. Стаматов.

¹² В първия вариант на разказа от 1920 г. повествователят държи да акцентира върху своеобразното изравняване на всички като морал след войната – „Старият Абаров съзнаваше, че Митя не е като другите, и в същото време виждаше, че само той е останал или станал такъв. ... Толкова души се върнаха от фронта и от плен – и се сляха с общото. Само неговият Митя се изолира“ (Стаматов 1920: 191).

¹³ Вж. Лопухин 2017.

плен, сега офицерът избира револвера. Макар да си дава сметка, че времето на старата героика, изискваща и предполагаща от човека саможертва, е отдавна минало и че неговият жест ще бъде прочетен от близките му само като поредно доказателство за вменената му от тях болест, за Митя самоубийството е единствен шанс да съхрани поне във и за себе си идеалния образ на България, обречен на гибел и забрава в настоящето.

Библиография

- Крылов 2002*: Крылов, К. К философии армии. – Отечественные записки, 2002, вып. 8 (9). [прегледан на 06.07.2017]. <<http://www.strana-oz.ru/2002/8/k-filosofii-armii>>.
- Копринаров 2013*: Сянката на войната в мира: към антропологията на военната униформа. – NotaBene, 26/2013. [прегледан на 06.07.2017]. <<http://notabene-bg.org/read.php?id=295>>.
- Лопухин 2017*: Лопухин, А. Толковая Библия. Толкование на книгу Бытия. Гл. 19. [прегледан на 06.07.2017]. <https://azbyka.ru/otechnik/Lopuhin/tolkovaja_biblija_01/19>.
- Райчев 1920*: Райчев, Г. Безумие. – Златорог, 7/1920, 555-579.
- Рикьор 2004*: Рикьор, П. Самият себе си като някой Друг. Плевен: ЕА, 2004.
- Стаматов 1920*: Стаматов, Г. Малкият Содом. – Слънце, 3/1920, 177-196.
- Стаматов 1924*: Стаматов, Г. Малкият Содом. – Обществена мисъл, 5/1924, 3-18.
- Стаматов 1929*: Стаматов, Г. Разкази. Т. 1. София, 1929.
- Стаматов 1983*: Стаматов, Г. Съчинения в два тома. Т. 1-2. София: Български писател, 1983.
- Чакърова 2005*: Чакърова, К. Към въпроса за наративните преходи в българската художествена проза. – В: LITTERA SCRIPTA MANET. Сборник в чест на 65-годишнината на проф. дфн Василка Радева. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски”, 2005, 457-669.